

**ҲОЛАТИ ҲОЗИРА ВА
ДУРНАМОИ РУШДИ
СОҲАИ САӢӢӢ ДАР
БОЛООБИ ДАРӢИ ПАНЧ**

Ричабеков Нозир Чоршанбиевич, ассистенти кафедраи СайӢӢ, бизнес ва меҳмондори Донишгоҳи байналмилали сайӢӢ ва соҳибкори Тоҷикистон; **Диловаров Раҳматишо**, н.и.геог, дотсенти кафедраи географияи иқтисодии Донишгоҳи омӯзгори Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ, узви Академияи илми педагогӣ ва иҷтимоии Академияи улуми Федератсияи Россия (Душанбе, Тоҷикистон)

**НЫНЕНШНЕЕ СОСТОЯНИЕ
И ПЕРСПЕКТИВЫ
РАЗВИТИЯ
ТУРИСТИЧЕСКОЙ СФЕРЫ
В ВЕРХОВЬЯХ РЕКИ
ПЯНДЖ**

Риджабеков Нозир Чоршанбиевич, ассистент кафедры туризма и гостиничного бизнеса Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана; **Диловаров Раҳматишо**, канд. геог. наук, доцент кафедры экономической географии Таджикского педагогического университета имени С. Айни, действительный член Академии педагогических и социальных наук Российской Федерации (Душанбе, Таджикистан)

**CURRENT STATE AND
DEVELOPMENT
PROSPECTS OF THE
TOURISM SECTOR IN THE
UPPER REACHES OF THE
PANJ RIVER**

Rijabekov Nozir Chorshanbievich, assistant of the department of tourism and hotel business under the International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan; **Dilovarov Rakhmatsho**, associate professor of the department of economic Geography under the Tajik Pedagogical University named after S. Aini, PhD in Geography, full member of the Academy of pedagogical and social sciences of the Russian Federation (Dushanbe, Tajikistan) **e-mail:** nozirrijabekov94.98@mail.ru

Ҳолати муосир ва мушкилоти асосии рушди соҳаи сайӢӢ дар болооби дарӢи Панч (ВАБК), ки дорои иқтисодии нодири табиӣ-ресурсӣ ва фарҳангӣ-таърихӣ мебошад, баррасӣ мегардад. Омилҳое, ки рушди соҳаро бозмедоранд, аз ҷумла маҳдудиятҳои инфрасохторӣ, институтсионалӣ, экологӣ ва иҷтимоӣ фарҳангӣ ба риштаи таҳлил кашида шудаанд. Дар асоси ҷамъбасти таҳқиқоти муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ маҷмуи тадбирҳои стратегии мақсаднок пешниҳод гардидааст, ки ба таъмини рушди устувори сайӢӢ дар минтақа, аз ҷумла сайӢӢи экологӣ, сайӢӢи агроэкологӣ равона шудаанд. Ба нақши сиёсати давлатӣ, ҷамоҳангсозии байнидоравӣ ва ҳамкориҳои байналмилалӣ таваҷҷуҳи махсус дода шудааст.

Калидвожаҳо: сайӢӢ; Панч; ВМКБ; инфрасохтор; рушди устувор; сайӢӢи экологӣ; сайӢӢи агроэкологӣ

Рассматриваются современное состояние и ключевые проблемы развития туризма в верховьях реки Пяндж (ГБАО), которые обладают уникальным природно-ресурсным и культурно-историческим потенциалом. Проведён анализ факторов, сдерживающих развитие отрасли, включая инфраструктурные, институциональные, экологические и социально-культурные аспекты. На основе обобщения данных отечественных и зарубежных исследований предложен комплекс стратегических мер, направленных на обеспечение устойчивого развития туризма в регионе, в том числе экотуризма, агроэкотуризма. Особое внимание уделено роли государственной политики, межведомственного взаимодействия и международного сотрудничества.

Ключевые слова: туризм; Пандж; ГБАО; инфраструктура; устойчивое развитие; экотуризм; агроэкотуризм

The article examines the current state and key challenges of tourism development in the upper reaches of the Panj River (BMAR), a region possessing unique natural-resource and cultural-historical potential. It analyzes the factors hindering the sector's development, including infrastructural, institutional, environmental, and socio-cultural aspects. Based on a synthesis of findings from domestic and international studies, a set of strategic measures is proposed to ensure the sustainable development of tourism in the region, including ecotourism and agro-ecotourism. Particular attention is paid to the role of state policy, interagency cooperation, and international collaboration.

Key-words: tourism; Panj; BMAR; infrastructure; sustainable development; ecotourism; agroecotourism

Саҳми муаллифон:

Риҷабеков Н.Ч. – дар таҳияи мақолаи мазкур идеяи асосӣ ва консепсияи таҳқиқотро пешниҳод намуда, ҷамъоварӣ ва таҳлили маълумотро анҷом додааст. Ҳамчунин, омори Кумитаи рушди сайёҳӣ ва шуъбаи омори ВМКБ-ро барои анҷом додани таҳқиқот ҷамъоварӣ намудааст.

Диловаров Р. – дар таҳияи қисми назариявӣ, баррасии адабиёт ва таҳрири матн саҳм гузоштааст. Инчунин, нишондодҳои омории ноҳияҳои болооби дарёи Панҷро таҳлил намуда, ҳолати кунунӣ ва мушкилоти соҳаро дар минтақа муайян карда, пешниҳодҳои мушаххасро баррасӣ намудааст.

Сайёҳӣ яке аз самтҳои афзалиятноки рушди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад ва дар диверсификатсияи иқтисод, ташаккули симои мусбати кишвар ва баланд бардоштани сатҳи шуғли аҳолии минтақаҳои кӯхистон нақши муҳим мебозад. Болооби дарёи Панҷ, ки бо мавқеи ҷуғрофии беназир, иқлими нарм, манбаъҳои шифобахш, манзараҳои зебо, мероси ғании табиӣ ва таърихӣ фарҳангӣ, инчунин гуногунрангии хунаҳои мардумӣ ва хусусиятҳои этнографӣ фарқ мекунад, дорои иқтидори нодир барои рушди намудҳои гуногуни сайёҳӣ мебошад-аз сайёҳии экологӣ ва фарҳангӣ маърифатӣ то сайёҳии экстремалӣ ва этносайёҳӣ. Бо вучуди ин, барои истифодаи самараноки ин иқтидор таҳкими инфрасохтори минтақавӣ, тақмили механизмҳои ташкилотӣ иқтисодӣ ва ҷорӣ намудани абзорҳои муосири идоракунии фаъолияти сайёҳӣ, ки бар асоси принципҳои рушди устувор асос ёфтаанд, зарур мебошад.

Аз ҷиҳати таърихӣ, қаламрави болооби Панҷ аз замонҳои қадим таваҷҷуҳи муҳаққиқон, сайёҳон ва ҷуғрофидонро ба худ ҷалб намудааст. Ҳанӯз дар давраҳои қадим ин минтақа ҳамчун маҳалли пайваستшавии тамаддунҳо ва роҳҳои тиҷоратӣ зикр мегардид [11, с.53]. Дар гузашт асрҳо ин минтақа ҳамчун пули табиӣ байни Осиёи Марказӣ ва Ҷанубӣ хизмат мекард ва дар худ гуногунрангии бойи табиӣ ва шаклҳои нодир зиндагии анъанавии аҳолиро муттаҳид менамуд. Садҳо олимони кишваршиносон аз кишварҳои гуногун хусусиятҳои табиӣ, анъанаҳои фарҳангӣ ва ёдгориҳои бостонии онро тавсиф намудаанд, ки ин боиси ташаккули тасаввуроти илмӣ дар бораи болооби Панҷ ҳамчун макони муҳими сайёҳӣ истироҳатӣ ва объекти таваҷҷуҳи байналмилалӣ илмӣ гардидааст.

Дар шароити тағйирёбии иҷтимоӣ иқтисодии муосир ва афзоиши таваҷҷуҳи ҷаҳонӣ ба сайёҳии устувор, ин минтақа ҳамчун самти умедбахшӣ рушди соҳаи сайёҳии Тоҷикистон арзёбӣ мегардад [4, с.11]. Дар айни замон, байни иқтидори баланди табиӣ ва рекреатсионии он ва имкониятҳои маҳдуди истифодаи оқилонаи ин захираҳо ихтилоф ба назар мерасад, ки он аз монетаҳои инфрасохторӣ, ташкиливу идоракунӣ ва сармоягузорӣ бармеояд.

Тадқиқоти мазкур ба таҳлили ҳамаҷонибаи вазъи кунунӣ ва дурнамои рушди сайёҳӣ дар болооби дарёи Панҷ, муайян кардани омилҳое, ки рушди соҳаро бозмедоранд, инчунин мушаххас намудани самтҳои афзоиши устувори он равона шудааст. Дар ин раванд таваҷҷуҳи махсус ба омӯзиши нақши сиёсати давлатӣ, аҳаммияти лоиҳаҳои байналмилалӣ ва сатҳи ҷалби ҷомеаҳои маҳаллӣ ба раванди рушди сайёҳию истироҳатӣ дода мешавад.

Ҳадафи асосии таҳқиқот дар муайян кардани мушкилоти калидӣ ва таҳияи самтҳои стратегии рушди сайёҳӣ дар болооби дарёи Панҷ ифода меёбад, ки дар он иқтисодии захираҳои табиӣ, имкониятҳои инфрасохторӣ, шароити иҷтимоию иқтисодӣ ва механизмҳои ташкиливу идоракунии ба назар гирифта мешаванд.

Асоси методологии тадқиқотро равишҳои низомманд ва муқоисавию ҷуғрофӣ ташкил медиҳанд, ки имкон медиҳанд маҷмуи сайёҳии минтақа ҳамчун як низоми муттаҳидаи ҳамкориҳои унсурҳои табиӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ мавриди омӯзиш қарор гирад. Дар раванди таҳқиқот усулҳои таҳлили омори, муқоисавию умумбандӣ, инчунин моделсозии геотитлоотӣ истифода шудаанд.

Пойгоҳи эмпирикии тадқиқот бар асоси маълумоти Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳисобот ва маводи расмӣ оморӣи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон (ВМКБ), инчунин асарҳои муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ дар соҳаи ҷуғрофияи сайёҳӣ, экологияи рекреатсионӣ ва рушди минтақавӣ ташаққул ёфтааст.

Истифодаи равиши мураккаби методологӣ имкон дод, ки на танҳо вазъи кунунӣ ва тафовутҳои фазоии рушди инфрасохтори сайёҳӣ муайян карда шаванд, балки самтҳои стратегии ташаққули минбаъдаи модели устувори сайёҳӣ дар болооби дарёи Панҷ низ таҳия гардад. Ин модел бар принсипҳои истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ, ҳифзи мероси фарҳангӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолии маҳаллӣ асос ёфтааст.

Натиҷаҳо ва муҳокима

Соҳаи сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар иқтисоди миллӣ мавқеи муҳимро ишғол мекунад ва яке аз соҳаҳои стратегии рушд ба ҳисоб меравад, ки ба диверсификатсияи хоҷагии халқ ва баланд бардоштани сатҳи шуғли аҳоли мусоидат менамояд [13, с.55]. Сиёсати давлатӣ, ки таҳти роҳбарии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон амалӣ мегардад, ба ташаққули шароити мусоид барои рушди босуръати соҳаи сайёҳӣ равона шудааст. Хусусияти рамзӣи доштани эълон намудани соли 2018 ҳамчун «Соли рушди сайёҳӣ ва хунаҳои мардумӣ», инчунин солҳои 2019-2021 ҳамчун «Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва хунаҳои мардумӣ» [2, с. 150], далели таваҷҷуҳи рӯзафзунӣи давлат, сармоягузори ва шарикони байналмилалӣ ба масъалаҳои тақвияти инфрасохторӣ ва институтсионалии соҳаи сайёҳӣ мебошад.

Вазъи кунунии инфрасохтори сайёҳӣ дар болооби дарёи Панҷ ҳамчун ғайриҳамсон арзёбӣ мегардад: бо вучуди мавҷуд будани иқтисодии бузург, сатҳи таъмин будани минтақа бо объектҳои ҷойгиронӣ, нақлиёт, алоқа ва хизматрасониҳо паст боқӣ мемонад. Муҳаққиқон таъкид мекунанд [10, с. 196], ки барои фаъолияти самараноки низоми сайёҳӣ рушди мукаммали инфрасохтор ва коммуникатсияҳои нақлиётӣ зарур аст, бахусус дар ноҳияҳои кӯҳистони душворгузар.

Саҳми муҳаққиқони дохилӣ ва хориҷӣ дар таҳияи асосҳои илмӣи стратегии рушди устувори сайёҳӣ назаррас мебошад. Аз ҷумла, корҳои илмӣи Богомолов Е.С., Виноградов М.В., Мильнер Б.З., Штрек П.К., Дорохова Н.В., Беллиев М.А., инчунин олимони тоҷик Диловаров Р., Мамадризоҳонов А., Муҳаббатова Х., Умаров Х., Ёров Ч.Н. ва дигарон [9; 12; 3], ба таҳкими заминаҳои назариявӣи амалии идоракунии рушди соҳа мусоидат кардаанд.

Инфрасохтори сайёҳӣ бештар дар марказҳои маъмурӣ ва иқтисодии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон - шаҳри Хоруғ, ноҳияҳои Шугнон, Дарвоз, Вахон ва Ишкошим рушд ёфтааст, ки дар онҳо қисми зиёди меҳмонхонаҳо, хонаҳои истиқоматии сайёҳӣ (homestay),

нуктаҳои хӯроки умум ва объектҳои фарҳангӣ ҷойгиранд. Бо вучуди ин, дар деҳаҳои дурдаст сатҳи таъминот бо инфрасохтори сайёҳӣ хеле паст боқӣ мемонад [3, с.305].

Мавҷудияти релефи мураккаби кӯҳӣ, хавфи баланди зилзила ва камбуди роҳҳои замонавии нақлиётӣ дастрасии объектҳои сайёҳиро ба таври ҷиддӣ маҳдуд менамояд. Дар чунин шароит нақлиёти автомобилӣ шакли асосии робитаи дохилиминтақавӣ боқӣ мондааст - ҳиссаи он то 99,9 % гардиши мусофиронро ташкил медиҳад. Тавре ки иқтисодони тоҷик Хоҷаев П. Д. зикр намудааст, рушди инфрасохтори нақлиётӣ яке аз омилҳои муҳимтарини афзоиши фаъолияти сайёҳӣ мебошад, зеро роҳҳои кӯҳӣ на танҳо вазифаи нақлиётӣ, балки функцияи ҳамгириро низ иҷро мекунамдони марказҳои иқтисодӣ ва фарҳангии минтақаро ба ҳам мепайванданд [14, с. 354].

Солҳои охир дар самти модернизатсияи шабакаи нақлиётӣ ва беҳтарсозии шароити логистӣ як қатор иқдомҳои муҳим амалӣ гардонидани шудаанд. Яке аз лоиҳаҳои назаррас- сохтмон ва бозсозии шохроҳи Калъаи-Хумб – Ванҷ – Рӯшон мебошад, ки пойтахти кишвар - шаҳри Душанбе- ро бо маркази маъмурии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон (ВМКБ) ва роҳи байналмилалӣ ба самти Чин мепайвандад. Амалӣ гардидани ин лоиҳа ба таври назаррас сатҳи пайвастагии минтақавӣ ва амнияти ҳаракати нақлиётро беҳтар намудааст [1].

Нақши муҳим дар беҳтар намудани инфрасохторро шарикони байналмилалӣ, аз ҷумла Бонки ҷаҳонӣ мебозанд. Дар доираи таъбиқи лоиҳаи «Рушди иқтисодиёти деҳот», беш аз 5 миллион сомонӣ барои додани грантҳо, барқарорсозии ёдгориҳои таърихӣ фарҳангӣ, таъсиси хатсайрҳои нави сайёҳӣ ва марказҳои қабули меҳмонон ҷудо карда шудааст [3, с. 72].

Болооби дарёи Панҷ дорои иқтидори ғанӣ ва гуногунҷабҳаи сайёҳӣ мебошад. Тибли маълумоти соли 2025, ин минтақа 41 614 сайёҳро қабул намудааст, ки аз онҳо 19 954 нафар меҳмонони хориҷӣ будаанд. Шумораи умумии сайёҳон нисбат ба соли гузашта 25 фоиз зиёд шудааст, ки ин далели афзоиши таваҷҷуҳ ба минтақа мебошад. Дар айни замон, беш аз 340 хатсайри сайёҳӣ таҳия шудааст, ки дар байни онҳо самтҳои таърихӣ фарҳангӣ, экологӣ ва кӯҳнавардӣ мавқеи асосиро ишғол мекунамд[5, с. 12].

Марказҳои асосии ҷалби сайёҳон - шаҳри Хоруғ, ноҳияҳои Ишқошим, Роштқалъа, водии Бартанг ва қалъаи Ямчун - ба ҳисоб мераванд, ки дар қанори Роҳи бузурги абрешим ҷойгиранд ва дорои арзиши баланди таърихӣ ва тамаддунӣ мебошанд.

Дар ҷадвали 1 маълумоти оморӣ оварда шудаанд, ки вазъи кунунӣ ва сатҳи рушди объектҳо ва инфрасохтори сайёҳӣ дар болооби дарёи Панҷро тибқи натиҷаҳои давраи ҳисоботи соли 2025 инъикос мекунамд. Параметрҳои пешниҳодшуда имкон медиҳанд, ки сатҳи рушди фаъолияти сайёҳӣ, динамикаи ҳаракати сайёҳон, дараҷаи азхудкунии манотиқи рекреатсионӣ ва таъминоти инфрасохтори минтақа ба таври мукамал арзёбӣ гардад.

Ин маълумот аҳамияти илмӣ ва амалӣ доранд, зеро онҳо тамоюлҳои паҳншавии фазои захираҳои сайёҳиро нишон дода, дараҷаи ҷалби сайёҳии дохилӣ ва байналмилалиро муайян менамоянд, ҳамчунин номуносибӣ ва самтҳои эҳтимолии рушди минбаъдаи маҷмаи сайёҳӣ истироҳатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон-ро ошкор месозанд.

Ҷадвали 1.1 Вазъи объектҳои сайёҳӣ ва инфрасохтори сайёҳӣ Болооби дарёи Панҷ

№	Нишондиҳандаҳо	Воҳиди ченак	Дар давраи ҳисоботи			Дар ҳамин давраи соли гузашта			Фарқ бо соли гузашта	
			Ҳамагӣ	хориҷӣ	дохилӣ	Ҳамагӣ	хориҷӣ	дохилӣ	Шумора	Бо фоиз
1	Микдори ширкатҳои сайёҳӣ, ки дар шаҳр/ноҳия фаъолият мекунанд	адад	35	0	35	41	0	41	-6	85
2	Шумораи сайёҳон, ба шаҳр ва ноҳияҳо	нафар	41614	19954	21660	18524	6494	12028	23090	225
3	Шумораи хатсайр/ба мавзӯҳои таърихӣ	адад	70/343		70/343	79		79		
4	Интиҳоби равияҳои сайёҳӣ дар минтақа	нафар	41614	19954	21660	18524	6494	12028	23090	225
	Кӯҳнавардӣ	нафар	264	264	0	28	28	0	236	943
	Экологӣ	нафар	1410	1157	253	607	97	510	803	232
	Солимгардонӣ	нафар	1756	216	1540	300	92	208	1456	585
	Таботатӣ	нафар	3690	115	3575	3299	112	3187	391	112
	Таърихию-фарҳангӣ	нафар	6790	2938	3852	2258	76	2182	4532	301
	Намудҳои дигари сайёҳӣ	нафар	27704	15264	12440	12032	6091	5941	15672	230
5	Мавҷудияти иншоот ва инфрасохтори сайёҳӣ, ки ба сайёҳон мусоид хоҳад намуд	шумора	935/11322	0	935/11322	209	0	209	0	0
	Меҳмонхона	чойи хоб	91/3735	0	91/3735	2431	0	2828	3467	223
	Тарабхона ва нуктаҳои хӯроки умум	чойи нишаст	260/6295	0	260/6295	2828	0	2828	3467	223
	Дигар намуди хидматрасонӣ	чойи нишаст	584/1292	0	584/1292	40	0	40	0	0
6	Гардиши маблағи умумӣ аз ҳисоби хидматрасонӣ, савдо ва нақлиёт ва ғ	ҳазор сомонӣ	20921,5	15065	5856,3	29569,2	9744	10825,2	8902	101,71

Таҳияи муаллифон дар асоси [6,7,8]

Таҳлили омили пешниҳодшуда, ки дар ҷадвали 1 инъикос ёфтааст, имкон медиҳад, ки ҳулосаҳои илмӣ умумӣ дар бораи вазъи кунунӣ, динамика ва дурнамои рушди фаъолияти сайёҳию рекреатсионӣ дар болооби дарёи Панҷ баён карда шаванд. Нишондиҳандаҳои овардашуда аз тағйироти сифатӣ дар ташаккули низоми сайёҳии минтақавӣ шаҳодат медиҳанд, ки бо афзоиши ҳаҷми чараёнҳои сайёҳӣ, густариши инфрасохтор ва тақвияти тадриҷии ҳамгироии минтақа ба муҳити миллӣ ва байналмилалӣ сайёҳӣ тавсиф меёбад.

Яке аз тамоюлҳои равшантарин афзоиши босуръати шумораи умумии сайёҳон мебошад: агар дар соли гузашта шумораи онҳо 18,5 ҳазор нафарро ташкил дода бошад, пас дар соли 2025 ин рақам ба 41,6 ҳазор нафар расидааст, ки нишондиҳандаи зиёда аз ду баробар афзоиш мебошад. Хусусан, афзоиши ҳиссаи сайёҳони хориҷӣ ҷолиб аст: шумораи онҳо аз 6,5 ҳазор то 19,9 ҳазор нафар зиёд шудааст, ки ин далели афзоиши тавачҷуҳи байналмилалӣ ба минтақа мебошад. Ин гуна динамика мустақиман бо беҳтаршавии дастрасии нақлиётӣ, татбиқи барномаҳои давлатӣ ва байналмилалӣ оид ба пешбурди соҳаи сайёҳӣ, инчунин бо баланд шудани имиджи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон ҳамчун маркази нодири сайёҳии кӯҳӣ ва экологӣ алоқаманд аст.

Бо вучуди коҳиши муайяни шумораи ширкатҳои фаъол дар соҳаи сайёҳӣ (аз 41 то 35), самаранокӣ фаъолияти онҳо афзудааст, ки ин аз зиёд шудани шумораи сайёҳон барои як оператор шаҳодат медиҳад. Ин ҳолат нишон медиҳад, ки бозори сайёҳӣ дар минтақа ба марҳилаи оптимизатсияи сохторӣ ворид шуда, сатҳи касбии иштирокдорони соҳа боло рафтааст ва захираҳои иқтисодӣ дар ташкилотҳои устувортар мутамарказ мегарданд.

Ин тағйирот ба ташаккули модели нави идоракунии соҳаи сайёҳӣ дар минтақа мусоидат менамоянд, ки дар он самаранокӣ ва устуворӣ ба воситаи ҳамгироии захираҳои маҳаллӣ, ҷалби сармоя ва истифодаи оқилонаи иқтисодӣ табиӣ ва фарҳангӣ таъмин карда мешаванд.

Таҳлили муфассали нишондиҳандаҳо аз рӯи намудҳои сайёҳӣ диверсификатсияи назарраси фаъолияти рекреатсионӣ-ро дар минтақа нишон медиҳад. Аз ҳама самтҳои босуръат рушдбанда - сайёҳии кӯҳӣ, экологӣ, солимгардонӣ ва таърихӣ фарҳангӣ мебошанд.

Афзоиши шумораи иштирокдорони турҳои кӯҳӣ тақрибан нӯҳ маротиба (аз 28 то 264 нафар) ва зиёдшавии хатсайрҳои сайёҳии экологӣ беш аз ду баробар аз рушди инфрасохтори истироҳати фаъол, болоравии тавачҷуҳ ба манзараҳои табиӣ Помир ва густариши таҷрибаҳои сайёҳии устувор шаҳодат медиҳанд. Баландшавии нишондодҳои сайёҳии солимгардонӣ ва табобатӣ (дар шаш ва зиёда маротиба) аз афзоиши талабот ба истифодаи чашмаҳои табиӣ минералӣ ва иқлими мусоиди минтақа барои пешгирӣ ва барқарорсозии саломатӣ гувоҳӣ медиҳад.

Самти таърихӣ фарҳангӣ, ки анъанавӣ пешсаф аст, низ афзоиши назаррас нишон дод - аз 2,2 ҳазор то 6,8 ҳазор сайёҳ, ки ин аз ҷазобияти баланди ёдгориҳои археологӣ, этнографӣ ва меъморӣ шаҳодат медиҳад. Аз ҷумла, қалъаи Ямчун, муҷассамаҳои қадимии муҳофизатӣ ва ёдгориҳои муқаддаси водии Вахон аз муҳимтарин марказҳои ҷалби сайёҳон ба ҳисоб мераванд.

Дар баробари ин, рушди сайёҳии деҳотӣ ва этносайёҳӣ низ ба назар мерасад, ки ин нишонаи муҳими ҷалби ҷомеаҳои маҳаллӣ ба иқтисоди сайёҳӣ ва афзоиши фаъолиятҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ онҳо мебошад. Ин раванд ба ташаккули модели сайёҳии ҷомеабунёд (community-based tourism) мусоидат мекунад, ки ба принсипҳои худкифои иқтисодӣ, ҳифзи фарҳанги анъанавӣ ва рушди устувори деҳот асос ёфтааст.

Нишондиҳандаҳои марбут ба инфрасохтор тамоюлҳои мусбати рушди пойгоҳи моддию техникаи соҳаи сайёҳиро инъикос мекунанд. Шумораи ҷойҳои хоб дар меҳмонхонаҳо аз 2 431 то 3 735 ва шумораи ҷойҳои нишаст дар муассисаҳои хӯроки умум аз 2 828 то 6 295 афзоиш ёфтааст. Ин нишон медиҳад, ки имкониятҳои хидматрасонӣ васеъ гардида, сармоягузориҳои бахши хусусӣ бештар ҷалб мегарданд.

Ин раванд дар маҷмӯъ ба баланд гардидани сифати хизматрасонӣ, афзоиши рақобатпазирии минтақа ва таҳкими имиҷи он ҳамчун самти сайёҳии бехатар ва бароҳат дар миқёси ҷумҳури ва байналмилалӣ мусоидат менамояд.

Бо вучуди ин, таҳлил як қатор маҳдудиятҳои системавӣ-ро низ ошкор менамояд, ки рушди минбаъдаи соҳаи сайёҳиро бозмедоранд. Ба чунин омилҳо, пеш аз ҳама, зичии пасти шабакаи нақлиётӣ, тақсимои ноинтизоми объектҳои хизматрасонӣ, камбудии мутахассисони соҳибхисос ва стратегияи заифи маркетингӣ барои пешбурди минтақа дар бозори байналмилалӣ дохил мешаванд. Ба монесаҳои иловагӣ метавон хатари экологӣ, набудани мониторинги мунтазами ҳолати маҷмааҳои табиӣ ва паст будани сатҳи фарҳанги экологӣ ҳам дар байни сайёҳон ва ҳам сокинони маҳаллӣ ишора намуд.

Нишондодҳои молиявӣ тамоюлҳои мусбати рушди соҳаро тасдиқ мекунанд: ҳаҷми умумии даромад аз ҳисоби сайёҳӣ, савдо ва нақлиёт 20,9 миллион сомонӣро ташкил дода, нисбат ба соли гузашта 6 ҶФЗ зиёд гардидааст. Бо вучуди ин, бартариҳои бахши сайёҳонӣ хориҷӣ дар сохтори умумии даромад (тақрибан 72 %) вобастагии иқтисоди сайёҳии минтақа аз талаботи берунаро нишон медиҳад, ки ин ҳолат зарурати диверсификацияи манбаъҳои даромад ва дастгирии сайёҳии дохилро тақозо мекунанд.

Дар маҷмӯъ, таҳлили омӯрӣ нишон медиҳад, ки сайёҳӣ дар болооби дарёи Панҷ дар марҳилаи афзоиши устувор ва ташаккули институтсионалӣ қарор дорад. Рушди минбаъдаи соҳа танҳо дар сурате имконпазир аст, ки стратегияи ҳамгироёна татбиқ гардад, ки дар бар мегирад:

- рушди шабакаи нақлиётӣ ва инфрасохтори хизматрасонӣ;
- татбиқи технологияҳои геоиттилоотӣ (GIS) барои мониторинг ва идоракунии оқилонаи захираҳо;
- дастгирии агроэко сайёҳӣ ва сайёҳии ҷомеаасос;
- ҷалби ғайилонаи ҷомеаҳои маҳаллӣ ба равандҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ.

Ҳамин тариқ, минтақа тамоюли возеҳи гузариш аз модели экстенсивии рушд ба низомии илман асоснокӣ идоракунии устувори сайёҳию рекреатсионӣ-ро нишон медиҳад, ки бар принципи тавозуни манфиатҳои иқтисодӣ, экологӣ ва фарҳангӣ асос ёфтааст.

Ташаккули чунин модел имкон медиҳад, ки болооби дарёи Панҷ ба яке аз марказҳои пешқадами сайёҳии экологӣ ва фарҳангии Осиёи Марказӣ табдил ёбад, ки на танҳо ба ҳифзи мероси табиӣ ва таърихӣ, балки ба боло бурдани сатҳи зиндагии аҳоли ва таҳкими устувории иҷтимоию иқтисодии минтақа мусоидат хоҳад кард.

Хулоса ва тавсияҳо

1. Соҳаи сайёҳӣ дар болооби дарёи Панҷ дорои иқтидори баланди иҷтимоию иқтисодӣ мебошад, аммо рушди он аз сабаби мушкилоти инфрасохторӣ ва созмондихӣ боздошта мешавад. Барои самаранок истифода бурдани ин иқтидор зарур аст, ки барномаҳои ҳамохангшудаи давлатӣ ва хусусӣ ҷорӣ гарданд, ки ба тавсеаи роҳҳо, алоқа, хизматрасонӣ ва рушди кадрҳо нигаронида шудаанд.

2. Барои таъмини рушди устувори соҳа бояд модели идоракунии мураккаб ва ҳамгироёна татбиқ гардад, ки омилҳои экологӣ, иқтисодӣ ва институтсионалиро муттаҳид мекунанд. Ин гуна модел бояд бар асоси принципҳои идоракунии захираҳои табиӣ, ҳифзи муҳити зист ва банақшагирии ғазой амалӣ шавад.

3. Рушди агроэко сайёҳӣ ва этно сайёҳӣ имкон медиҳад, ки аҳолии маҳаллӣ ба иқтисоди минтақа бештар ҳамроҳ шаванд, даромади иловагӣ ба даст оранд ва ҳамзамон мероси фарҳангӣ ва табииро ҳифз намојанд. Ин самт инчунин воситаи муҳимест барои баланд бардоштани сатҳи шуури экологӣ ва афзоиши меҳвари худшиносии миллий дар ҷомеаҳои кӯҳӣ.

4. Дастгирии давлатӣ, ҳамохангсозии байниидоравӣ ва иштироки шарикони байналмилалӣ шароити асосиро барои рушди устувори соҳа фароҳам меоранд. Ҳамкориҳои мутақобилаи

мақомоти давлатӣ, баҳши хусусӣ ва созмонҳои байналмилалӣ бояд ба татбиқи лоиҳаҳои инфрасохторӣ, омӯзиши кадрҳо ва барномаҳои ҳифзи муҳити зист равона карда шавад.

Ҳамин тариқ, таҳқиқи амалӣ ва татбиқи Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030, тақвияти ҳамкориҳои байналмилалӣ ва ворид намудани технологияҳои инноватсионӣ заминаи устувореро барои ташаккули маркази сайёҳии устувор дар болооби дарёи Панҷ фароҳам хоҳад овард. Ин раванд ба баланд гардидани сатҳи зиндагии аҳоли, нигоҳдории мероси табиӣ ва фарҳангӣ ва таҳкими имичи байналмилалӣ кишвар ҳамчун самти амн ва ҷолиби сайёҳӣ мусоидат менамояд.

ПАЙНАВИШТ:

1. Ба истифода додани қисми шохроҳи Кӯлоб-Хоруғ-Қулма-Чин аз маркази ноҳияи Дарвоз то дарвозаи ноҳияи Рӯшон. // Сомонаи расмӣи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. - URL: https://prezident.tj/event/domestic_trips/51292 (санаи муроҷиат: 24.02.2026).
2. Барномаҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Барномаи рушди сайёҳӣ барои солҳои 2020-2025. Вазорати рушди иқтисод ва савдои ҚТ. – Душанбе, 2020. – 150 с.
3. Ёров Ч.Н. Туристско-рекреационные комплексы: монография. - Душанбе, 2025. – 305с.
4. Искандаршоева З.К., Мирзоева М.М. Рушди инфрасохтори минтақавӣ ҳамчун асоси татбиқи механизми ташикилию иқтисодии ташаккули бозори хизматрасонии сайёҳӣ дар Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон.// Рушди устувори сайёҳии шаҳрӣ: имкониятҳо ва дурнамо дар шароити ҷаҳонишавӣ: маҷмуаи маводи Конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ. – Душанбе, 2025. – С. 72-75.
5. Носирзода У., Мамадризохонов А.А., Риджабеков Н.Ч. Стратегия развития туризма как ключевое направление реализации принципа устойчивого территориального развития ГБАО Республики Таджикистан. //Вестник Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни. – Душанбе, 2024. – № 1. - С. 11-16.
6. Омори 3 моҳаи шуъбаи рушди сайёҳӣ ВМКБ - 2025.
7. Омори 9 моҳаи шуъбаи рушди сайёҳӣ ВМКБ - 2025.
8. Омори шуъбаи рушди сайёҳӣ ВМКБ- 2024.
9. Риджабеков Н.Ч., Диловаров Р. Проблемы территориальной организации экологического туризма в горных условиях Таджикистана / Риджабеков Н.Ч., Диловаров Р. // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. - № (11).– С. 53-59.
10. Ричабеков Н., Диловар Р. Шароит ва сарватҳои табиӣ Помир ба рушди равияҳои туризм ва фаъолияти рекреатсионӣ / Ричабеков Н., Диловар Р. // Ахбори Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шуъбаи илмҳои ҷамъиятиносии. – Душанбе, 2020. - Но. 4(261). - С.192-196.
11. Ричабеков Н.Ч. Ташикили ҳудуди сайёҳии таърихӣ фарҳангӣ дар болооби дарёи Панҷ / Ричабеков Н.Ч. // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Душанбе, 2021. – № 8. – С. 53-61.
12. Симоилбеков А. Мамадризохонов А.А. Перспективы и стратегические приоритеты развития туризма на территории ГБАО Республика / Симоилбеков А. Мамадризохонов А.А. // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – Душанбе, 2021. – №3 (часть 2). – С. 132-139.
13. Фархуddинов С.Ю., Риджабеков Н.Ч. Перспективы развития туристического потенциала Таджикистана на маршруте Великого Шелкового пути / Фархуddинов С.Ю., Риджабеков Н.Ч. //Вестник Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни. – Душанбе, 2024. - № 4. – С. 55-62.
14. Ходжаев П.Д. Инновационное развитие рынка услуг пассажирского автомобильного транспорта в Республике Таджикистан (теория, методология, практика): дис. д-ра экон. наук / Ходжаев П.Д. – Душанбе, 2016. – 354 с.

REFERENCES:

1. Commissioning of the Section of the Kulob-Khorug-Kulma-Chin highway from the center of the Darvoz District to the Gate of the Rushon District. // Official website of the President of the Republic of Tajikistan.-URL:https://prezident.tj/event/domestic_trips/51292 (date of appeal: 24.02.2026).
2. State Programs of the Republic of Tajikistan. Tourism Development Program for 2020-2025. Ministry of Economic Development and Trade of the Republic of Tajikistan.- Dushanbe-2020. 150p.Nosirzoda U., Mamadrizokhonov A.A., Ridzhabekov N.Ch. Tourism Development Strategy as a Key Direction for Implementing the Principle of Sustainable Territorial Development of the Gorno-Badakhshan Autonomous Region of the Republic of Tajikistan // Bulletin of Tajik State Pedagogical University named after Sadridin Ayni. Dushanbe, 2024. No. 1. PP. 11–17.
3. Yorov Ch.N. Tourism and Recreational Complexes: Monograph. Dushanbe, 2025. 305 pp.
4. Iskandarshoeva Z.K., Mirzoeva M.M. Development of Regional Infrastructure as the Basis for Implementing the Organizational and Economic Mechanism for the Formation of the Tourism Services Market in the Badakhshan Mountainous Autonomous Region.// Sustainable development of urban tourism: opportunities and prospects in the context of globalization: a collection of materials of the International Scientific and Practical Conference. - Dushanbe, 2025. - PP. 72-75.
5. Nosirzoda U., Mamadrizokhonov A.A., Ridzhabekov N.Ch. Tourism Development Strategy as a Key Direction for Implementing the Principle of Sustainable Territorial Development of BMAR of the Republic of Tajikistan. // Bulletin of the Tajik State Pedagogical University named after Sadridin Aini. - Dushanbe, 2024. - No. 1. - PP. 11-16.
6. Statistical Report of the Tourism Development Department of the Badakhshan Mountainous Autonomous Region for the First Quarter of 2025.
7. Statistical Report of the Tourism Development Department of the Badakhshan Mountainous Autonomous Region for the First Nine Months of 2025.
8. Statistical Report of the Tourism Development Department of the Badakhshan Mountainous Autonomous Region for 2024.
9. Ridzhabekov N.Ch., Dilovarov R. Problems of the Territorial Organization of Ecological Tourism in the Mountainous Conditions of Tajikistan // Bulletin of Tajik National University. Dushanbe, 2024. No. 11. PP. 53–59.
10. Ridzhabekov N., Dilovarov R. Natural Conditions and Resources of the Pamirs as a Basis for the Development of Tourism Directions and Recreational Activities // Proceedings of the National Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan. Series of Social Sciences. Dushanbe, 2020. No. 4 (261). PP. 192–196.
11. Ridzhabekov N.Ch. Organization of the Historical and Cultural Tourism Territory in the Upper Reaches of the Panj River // Bulletin of Tajik National University. Dushanbe, 2021. No. 8. PP. 53.
12. Simoilbekov A., Mamadrizokhonov A.A. Prospects and Strategic Priorities for Tourism Development in the Gorno-Badakhshan Autonomous Region of the Republic of Tajikistan // Bulletin of Tajik National University. Series of Socio-Economic and Social Sciences. Dushanbe, 2021. No. 3 (Part 2). PP. 132–139.
13. Farkhuddinov S.Yu., Ridzhabekov N.Ch. Prospects for the Development of Tajikistan's Tourism Potential along the Great Silk Road Route // Bulletin of Tajik State Pedagogical University named after Sadridin Ayni. Dushanbe, 2024. No. 4. PP. 55.
14. Khodzhaev P.D. Innovative Development of the Passenger Road Transport Services Market in the Republic of Tajikistan (Theory, Methodology, and Practice): Doctoral Dissertation in Economics. Dushanbe, 2016. 354 pp.